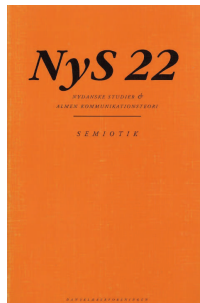

NyS

Titel:	Teorien om altings betydning (tab)?
Forfatter:	Ib Ulbæk
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 22. <i>Semiotik</i> , 1997, s. 97-129
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

SEMIOTIK: TEORIEN OM ALTINGS BETYDNING (TAB)?

AF IB ULBÆK

1 INDLEDNING

Det følgende er et forsøg på inden for en artikels begrænsede rum at diskutere semiotikkens teoretiske ambitioner med henblik på at evaluere selve det semiotiske forskningsprogram. Jeg har fortrinsvis valgt at beskæftige mig med danske semiotikere, ikke fordi disse er bedre end udlandets, men fordi der inden for ganske kort tid er udkommet tre introduktioner til semiotik (Dinesen 1994, Johansen og Larsen 1994, Jørgensen 1993) foruden flere doktorafhandlinger, som eksplicit har valgt semiotik som grundlag for de respektive forskningsområder (computersemiotik: Andersen 1990, informationsfilosofi: Finneman 1994, receptionsforskning: Steffensen 1991, antropologi: Knudsen 1989). Desuden er der alt flere fagområder, som inddrager semiotik (marketing: Buhl og Dahl 1993, organisationskultur: Schultz 1990, osv.), og nydannelser dukker stadig op (fx biosemiotik: Hoffmeyer 1993). Med et løbeudtryk kan man derfor roligt sige, at semiotikken har fået sin anden luft og – introduktionerne in mente – står i begreb med at opfostre en ny generation, som trækker deres intellektuelle vej gennem semiotikkens støvfilter. Så meget desto større grund er der til at evaluere semiotikken. Indeholder semiotikken noget, som det er værdifuldt for næste generation at arve?

2 HVAD ER SEMIOTIKKENS GENSTAND?

Semiotikken synes at have flere argumenter, som taler for dens berettigelse: Som en almen betydningsteori funderet på tegn tilbyder semiotikken forståelse af ikke blot sproglig betydning, men enhver form for betydning. Betydning har vi eksempelvis, hvis vi ser på menneskers måde at omgås omverdenen på: En sten er i fysikken et fysisk objekt, men for mennesker også et betydningsobjekt. Dermed er stenen genstand for semiotikken i

kraft af, at mennesker omgås sten. Dette kan generaliseres til at gælde ethvert fænomen, som relaterer sig til et menneske eller evt. andre organismer. Især har man interesseret sig for kulturelle produkter, som ikke bare er fysiske artefakter, men betydningsprodukter (billedet er ikke bare farveklatter på et lærred, men "forestiller noget" eller "udtrykker noget").

I denne beskrivelse er semiotik tilsyneladende sammenfaldende med fænomenologi eller hermeneutik. Hvad er derfor dens *differentia specifica*? I 70'erne kunne man henvise til dens forbundethed med strukturalismen, dvs. med en vis form for objektivisme (eller scientisme) og en afstandtagen til en blødere fortolkningsvidenskab: strukturer før subjekter eller subjekter som effekter af strukturer. Men i dag er semiotikken ikke én bestræbelse, men tre: en strukturalistisk/post-strukturalistisk variant, en peirciansk variant og en katastrofeteoretisk variant. Hvis man ser bort fra katastrofeteorien, så ville en samlende betegnelse være at semiotikken er en tegnlære for betydning. Men katastrofeteorien forbindes alligevel ofte med en tegnteori (jf. både Thom 1986, Brandt 1995 og Stjernfelt 1992, fx p.184). Så bliver forbeholdet grundet katastrofeteorien ikke så afgørende: Semiotikken er først og fremmest en tegnlære og på den funderes en teori om betydning.

Denne generalitet er i første omgang udledt alene af bestræbelsen på at kunne omfatte alle såkaldte semiotiske bestræbelser under begrebet semiotik. Samtidig er det også en beskrivelse af semiotikkens principielle projekt: At den vil være den overgribende teori for betydning, som samler alle betydningsrelaterede discipliner under sig. Semiotikken er ultimativt Teorien om Altings Betydning (TAB)¹.

Fremtrædende danske semiotikere definerer semiotikken som følger:

KELD GALL JØRGENSEN:

Kort kunne man definere semiotik som *studiet af betydningsproduktionens mulighedsbetingelser*. D.v.s. studiet af, hvad betydning er, hvor og hvordan den kan opstå og hvordan den transformeres og forbindes med andre betydninger (Jørgensen 1993:13)²

SVEND ERIK LARSEN:

'Semiotics,' in the broadest sense, is the study of the basic human activity of creating meaning. 'Signs' are all types of elements – verbal, nonverbal, natural, artificial, etc. – which carry meaning. Thus, semiotics is the study of sign structures and sign processes (Larsen 1994:3821).

PER AAGE BRANDT:

... en teoretisk sammenhængende forståelse af *tegngivningen i kommunikation og erkendelse*. Dette er den moderne definition af semiotikkens emne
(Brandt 1994:7)

Og:

semiotikken (den almene forskning i tegn).

(op.cit.:8)

Hvor Jørgensen i lighed med Brandt definerer semiotikken formalt med et minimum af specificitet, dér opfatter Larsen ganske vist semiotikkens emne som bredt, gældende alle former for betydning, men har til gengæld indsnævret området til det humane. Den grænse gælder ikke for alle semiotikere, og for så vidt heller ikke for Larsen selv i hans samarbejde med Dines Johansen. (I Johansen og Larsen (1994) inddrages adskillige eksempler på subhuman semiosis). Set i forhold til sprogforskning har semiotikken udvidet perspektivet fra sproget som tegnsystem til tegnsystemer mere bredt i andre former for kommunikation inden for eller uden for den menneskelige samvirken.

De tre ovennævnte definitioner af det semiotiske forskningsprogram synes at indeholde følgende fire postulater:

1. Der eksisterer et domæne af betydningsfænomener, som inkluderer sprog, men som er bredere end det (eksistenspostulat).
2. Betydningsfænomener kan udstrækkes til at gælde dyr eller alt liv (ekstensionspostulat).
3. Der eksisterer en teori for sådanne betydningsfænomener (videnskabspostulat/epistemisk postulat).
4. Betydningsfænomener er tegn-fænomener (forklaringspostulat).

Kommentarer hertil: Det første punkt er der utvivlsomt rimelig konsensus om blandt semiotikere (jf. citaterne ovenfor). Det andet punkt er ikke centralt for de fleste semiotikere, fordi de studerer humane betydningsfænomener, men er for så vidt væsentligt, fordi det kan være med til at forklare opkomsten og forekomsten af humane tegnsystemer. Studiet heraf kan desuden tænkes integreret med fx biologi eller etologi i udredning af dyrs adfærd eller som forklaring på cellernes kommunikation. Diskussionen er imidlertid tvedelt med hensyn til, hvorvidt betydningsproduktionen skal begrænses til dyrs kommunikation eller kan antages at gælde for celler og dermed for

fundamentet for alt liv (jf. Hoffmeyer 1993). Postulatets kontroversielle status er afhængig af, hvilket af de to standpunkter man forfølger.

Det tredje postulat kunne synes ganske ukontroversielt, men er det ikke, fordi det indeholder spørgsmålet, om det er muligt at have en fælles teori, som under sig indregner både astrologiens semiotik, arkitekturens semiotik og sprogets ditto (for ikke at nævne DNA'ets semiotik). Er det samme slags fænomen, der knytter sig til begrebet betydning, når applikationen af begrebet er så forskelligartet?

Det fjerde og sidste punkt er for så vidt semiotikkens *sine qua non*, for det er ved *teorien* om forholdet mellem tegn og betydning, at semiotikken begynder og ender. "Ender", fordi semiotikken bortset fra overleverede strukturalistiske værktøjer (og fra Greimas) ikke har udviklet nogen egentlig metode (eller metoder) eller bidraget med nye analytiske redskaber til at forstå konkrete betydningsfænomener. Derfor forholder semiotikken sig til sin empiri ved enten at afkode den eller at klassificere den. At afkode den: dvs. at finde et betydningsfænomen, fx kogekunst, og så oversætte den og indlejre den i en teoretisk ramme. At klassificere den: dvs. at udfinde den eller de tegnkategorier, et givet betydningsfænomen falder under, fx om billeder er ikoner eller symboler, og indlejre den i en teoretisk ramme. Semiotikken har længe fungeret metodisk eklekticistisk, og jeg ser derfor ikke nogen mulighed for at inkludere et metodisk postulat som del af en almen semiotik. Jeg kan således følge Gall Jørgensens vurdering, men måske ikke begrundelsen:

Semiotikken er ikke en videnskab, men man kan godt arbejde med den videnskabeligt. Når den ikke er videnskab i traditionel forstand, er det fordi den ikke har et veldefineret *objekt* og nogle koncise *metoder* til at studere dette objekt, men det er vel ret besat kun de mest eksakte videnskaber, der kan gøre sig håb om at opfylde disse kriterier for videnskabelighed

(Jørgensen 1993:159)

Omend semiotikken ikke har et veldefineret objekt, så har den dog et objekt, nemlig betydning; mange andre ikke-eksakte videnskaber har det på samme måde, fx klassisk filologi. Ikke at have "koncise metoder" er ikke det samme som ikke at have nogen metoder overhovedet. Metode-problemet er i det hele taget af afgørende betydning for en videnskabs udvikling, dens modenhed. At udvikle metoder til at undersøge det videnskabelige objekt er en ufravigelig betingelse for at udvikle et forskningsfelt, det være sig statistiske værktøjer, eksperimentelle metoder, analyseprincipper.

I det følgende vil jeg først og fremmest diskutere forklaringspostulatet, at betydningsfænomener er tegnfænomener, da det er den afgørende præmis for det semiotiske forskningsprogram. Uden en tegnteori er semiotikken intet. Jeg er derfor interesseret i at se, om semiotikken har en tegnteori, og om den indløser de fordringer, der bør stilles til den: at forklare forholdet mellem tegnet og dets betydning.

3 TEGNLÆREN SOM BETYDNINGSTEORI

Som det fremgik af de indledende citater om semiotikken, så er semiotikken en betydningsteori, *fordi* den er en tegnteori. Det betyder, at en fuldt ekspliciteret tegnteori giver os en forklaring på betydningsfænomener, af hvad art de end måtte være. For at forstå, om semiotikken med tegnteorien er i stand til at forklare betydning, må vi have en forståelse af, hvad betydning er.

Der er to områder, hvor vi uden videre er tilbøjelige til at acceptere, at betydning eksisterer. *Sprog* antages at implicere betydning i den forstand, at et givet sprogligt udtryk ("øl er Gud") i en given kommunikativ sammenhæng kan forstås af kommunikationens parter som andet end blot støj. I nær relation hertil er *tanken*, som muligvis er elektrokemiske processer i hjernen, men som har en betydning, der ikke har disse processer som objekt, men som bærer (når man tænker, at øl er Gud, så er elektrokemien instantieringen af tanken).

Hvis man blot forudsætter disse størrelser som impliceret i en beskrivelse, fx i beskrivelsen af givne sprog eller til forklaring af personers handling, så har man forudsat betydning, men ikke forklaret den. Hvis man derimod er i stand til at redegøre for betydning uden at forudsætte den, så har man i det mindste begyndelsen til en betydningsteori. Det fra filosofihistorien kendte eksempel på en sådan forklaring på betydning var de britiske empiristers (Locke, Hume og Berkeley): At sproglige udtryk var relateret til mentale ideer, og ideerne selv var billeder af ting. Og da lighed, som denne billedteori for betydning betjener sig af, ikke selv beror på betydning, kunne denne gælde for en teori om tankens betydning. Og tilsvarende: At for så vidt tanken kunne kodes i (associeres med) sproglige udtryk, så kunne dette også forklare sproglig betydning (om teorien og kritikken af den, se Martin 1987:21ff.).

Det ses, at forklaring implicerer reduktion: Betydning forklares med begreber som ikke selv angår betydning, det vil for empiristernes vedkom-

mende sige lighed og association. Men betydningsteorien kunne også være irreduktibel. Da måtte den hævde, at betydning er en fundamental kategori, som ikke selv kunne reduceres til andre kategorier. Man ville så ikke forklare betydning, idet det er et irreduktibelt fact, men ville bruge kategorien til at forklare andre ting. En sådan betydningsteori er ikke en egentlig betydningsteori, men den har dog gjort sig den anstrengelse at forklare, hvorfor betydning ikke kan reduceres eller forklares.

Det er derfor afgørende, om den semiotiske betydningsteori som tegn-lære forklarer betydning eller forudsætter den. Den forklarer betydning, hvis tegnet ikke selv implicerer den, og forudsætter betydning, hvis tegnet blot forklarer dens organisering. I det følgende vil jeg vise, at både den strukturalistiske og den peircianske tradition tager fejl, når de hævder, at de forklarer betydning.

3.1 DEN STRUKTURALISTISKE SEMIOTIK

Saussure, som er inspirator for den strukturalistisk funderede semiotik, udgår fra tegnet som organiserende en indholds- og en udtryksside. Dette er i sig selv ikke tænkt som forklaring på betydning, men skyldes snarere, at han på den ene side afviser nomenklatur-teorien for betydning, på den anden, afviser tankens primat: At sproget organiserer den amorfe tanke-masse (Saussure 1983, side 65 for nomenklaturdiskussionen, side 110 om tankens amorficitet). Saussures forklaring på betydning er, at sprogformen og differenser mellem indholdsstørrelser udtrykkes som positive tegn via differenser mellem udtryksstørrelser:

Although signification and signal are each, in isolation, purely differential and negative, their combination is a fact of positive nature

(Saussure 1983:118f.)

Saussures opfattelse har fra starten været kritiseret for at gøre betydning til et immanent sprogligt fænomen. Man har efterlyst reference til omverdenen som en nødvendig betingelse for at kunne tale om betydning. Men det er klart, at i og med Saussure beskriver sprogssystemet, så kan reference ikke indgå. Reference indgår først som en handling i en aktuel kommunikationssituation (i sprogforløbet). Det giver ikke mening at sige, at "øl" som ikke aktualiseret handling refererer til øl, så længe ordet blot findes i sprog-systemet³.

Når det er sagt, er det stadig ønskværdigt at få klarlagt, på hvilken måde tegnet kan anvendes referentielt, altså når det går fra at være systemisk organiseret til at være forløbsmæssigt realiseret. Og det er under alle omstændigheder ikke tilstrækkeligt at antage, at systemet gennem differentiering af indholdsstørrelser kan afsætte et positivt indhold. Ganske vist synes det umiddelbart plausibelt, at "hest" kan bestemmes positionelt ved at opregne alle de størrelser indholdet står i opposition til ("hest" = "ikke-ko", "ikke-får" etc.). Men det er en illusion beroende på, at vi allerede kender betydningen af de indgående termer. Så snart termene udskiftes med dummy-elementer ("x" = "ikke-y", "ikke-z" etc.), kan vi nemlig ikke se, om x snarere skulle betyde "stol" eller "bord" (jf. også Ulbæk 1995a for en mere indgående argumentation).

At tanken konstitueres via sprogformen er Saussures anden begrundelse for, at tegnteorien er en betydningsteori. Uden at gå dybere ind i det, mener jeg, at dette også er en vildfarelse. Hvis forudsætningen for tanken blot er, at den er struktureret, dvs. har form, så kan denne form jo hentes andre steder fra end fra sproget. Verden er struktureret på mange måder, ganske uafhængig af den sproglige form, så det ser jeg ingen grund til, at tanken ikke også kan være. Det empiriske belæg kan hentes fra dyr som tænker, men ikke taler. (Chimpanser er et udmærket eksempel, men også intelligensmæssigt ringere stillede arter synes at benytte sig af tænkning til løsning af visse former for problemer (jf. Passingham 1982, Walker 1983)).

Jeg vil derfor konkludere, at Saussure ikke har løst betydningsproblemet, men blot antaget betydning som et faktum, som indgår i den systemiske sprogbeskrivelse.

Dines Johansen har givet en udmærket beskrivelse i *Dialogical semiosis* af Hjelmslevs forsøg på at håndtere betydning ved at udvikle Saussures tegnbegreb med skellet mellem form og substans på begge sider af tegnet. Ifølge Dines Johansen lykkedes det ikke for Hjelmslev at skabe en betydningsteori, men han havde en forestilling om, at tegnets to sider kunne behandles parallelt. Som udtrykssiden havde sine figurer under tegngrænsen, således forestillede han sig eksistensen af tilsvarende figurer af ikke-betydningsmæssig art under sem-grænsen (indholdsfigurer) (jf. Johansen 1993:45f.). Som Johansen mener jeg ikke, at dette er løsningen på betydningsproblemet⁴. Den radikale post-strukturalisme fra Derrida forklarer betydning ved at lade udtryksplanet influere på indholdsplanet, hvor signifianternes spil determinerer betydningen eller, måske snarere, dens ube-

stemthed. Alt sammen er det forestillinger om, at sproget immanent klarer betydningsproblemet. Hvis betydning ikke skal være uforklaret (indefinit), må forklaringen ligge enten hos signifianten eller, som Hjelmlev hævder, på indholdssiden, men på et lavere niveau, hvorfra figurernes kombination så afsætter betydningsstørrelser.

Dines Johansen kritiserer Hjelmlevs forestilling om indholdsfigurer ved at påpege, at analyser af givne semantiske størrelser altid ender i andre semantiske størrelser.

In the case of *man, woman, boy, girl*, the lexemes were analyzed into two binary oppositions, male vs. female, and adulthood vs. childhood. That these content figurae are not only sign contents, but also *signs* themselves, is simply beyond doubt. It might be objected that even if this is unquestionably true, further analysis might end up with elementary units that really are not signs. I think that even this hope has to be given up [...] [W]e can formulate the dogma that *any specification of the content of a sign has to be worded in other signs* (Johansen 1993:46)

Jeg er enig med Dines Johansen i, at det er futilt at opbygge indholdsstørrelser efter parallellen fra udtryksplanet, for der gives ikke indholdsstørrelser, som er "mindre" end begreber. Begreber er ikke opbygget af atomer på et lavere niveau. Begreberne er atomerne. Men jeg tror, at Dines Johansens peircianske position skinner igennem, når han hævder, at indholdsstørrelser også er tegn. Det vil automatisk give en uendelig regres (tegnet består bl.a. af et indholdsplan, som selv er et tegn, dvs. har et indholdsplan, som selv er et tegn, og så videre i al uendelighed). Det greimske *sem* er ikke et tegn, men er repræsenteret ved et tegn. Abstrakte størrelser kan man ikke gøre synlige for andre på anden måde end ved at give dem fysisk gestalt. Men denne repræsentation bør selvfølgelig ikke forveksles med sagen (*res*), der kan være abstrakte begrebsstrukturer som indhold for sproglige udtryk. Er Dines Johansens indvending udtryk for nominalistiske betænkeligheder ved at tale om abstrakter?

3.2 DEN PEIRCIANSKE SEMIOTIK

Det synes som om det peircianske tegnbegreb er ved at vinde frem på bekostning af strukturalismens og glossematikkens, der har været dominerende i kraft af den indflydelse, fransk strukturalisme har haft på semiotik-

ken (Umberto Eco og Roman Jakobsen har dog længe spillet en vis rolle i semiotikken, og disse har hele tiden har haft Peirce på programmet). Som Gall Jørgensen skriver:

Peirces tegnbegreb har endnu ikke haft samme gennemslagskraft [som Saussures, IU], da hans skrifter og tanker først har vundet udbredelse i de seneste årtier, så det er endnu for tidligt at spå om, hvilken status det vil få. Alt tyder dog på at det i højere grad end Saussures tegnbegreb vil kunne fungere som basis for de fortolkende videnskaber, idet det som tredje komponent rummer selve fortolkningen eller betydningsproduktionen
(Jørgensen 1993:162)⁵

Men den manglende gennemslagskraft skyldes ikke udelukkende, at Peirces skrifter har været mindre kendte. En relevant grund i denne sammenhæng har også været, at hans semiotik ikke er uproblematisk. Således bemærker Roy Harris syrligt om Peirce, at hans semiotik opregner 59.049 tegnkategorier, og at dette er nok til at slå en gryende videnskab af banen (Harris 1987:26). – I det følgende vil jeg demonstrere, at Peirces teori om tegnet måske både er mere banal, end tegntaxonomierne lader formode, og mere problematisk, end de fleste semiotikere vil erkende.

3.2.1 SEMIOTIK ELLER LOGIK?

Peirce var som filosof optaget af både metafysik og logik, og hans tegnbegreb bærer præg af begge interesser.

Logic, in its general sense, is, as I believe I have shown, only another name for *semiotic* (σημειωτική), the quasi-necessary, or formal, doctrine of signs
(Peirce CP:2.228)

Og:

It is a nice problem to say to what class a given sign belongs; since all the circumstances of the case have to be considered. But it is seldom requisite to be very accurate; for if one does not locate the sign precisely, one will easily come near enough to its character for *any ordinary purpose of logic*
(Peirce CP:2.265)

Selv om semiotikken ikke er nøjeregnende med hensyn til, hvor dens grænser går, men gerne lægger alle discipliner ind under sig (jf. Timpanaros bemærkning om glossematikkens imperialisme, Timpanaro 1975: 162), så må det ligge i sagens natur, at semiotikken er i stand til at skille sig

ud som tegn- eller betydningslære (bredere end semantik), og ikke som en metafysik, epistemologi, perceptionspsykologi, kognitionspsykologi eller lignende. Og det er mere end svært med Peirce som udgangspunkt. Spørgsmålet er nemlig i hvor høj grad logikken og metafysikken som dele af hans semiotik forpligter en nutidig semiotik. Kan man fx vælge at interessere sig for tegnets tredeling i index, ikon og symbol, blot fordi de synes frugtbare i forhold til nutidige problemstillinger, og så i øvrigt se stort på, hvorvidt de repræsenterer første-, andet- eller tredjehed? Forholder det sig sådan som Peirce hævder (jf. citatet ovenfor), at logik blot er et andet navn for semiotik, så enhver seriøs beskæftigelse med semiotik derfor forudsætter en grundig forståelse for logik? Forståelse for logik er ikke en kompetence som enhver semiotiker besidder. Hos Dinesen finder man følgende generelle opskrift på, hvordan man laver en deduktion:

I en deduktion starter man med en alkvantor [...] Dernæst indfører man en partikulær kvantor [...]

(Dinesen 1994:62)

Det, hun beskriver, er den kendte syllogisme, hvor man beviser, at Sokrates er dødelig. Men at udtrykke en deduktiv udledning i form af en syllogisme er jo lige præcis det, som moderne logik (fra Boole, Frege og Peirce) har udviklet sig bort fra. I en deduktion kan man opføre sig på allehånde måder, fx slet ikke indføre alkvantorer: Enten er Sokrates dødelig, eller også er han udødelig. Han er ikke udødelig. Ergo er Sokrates dødelig.

At bruge udtrykket "partikulær kvantor" om indførelse af egennavnet er selvopfundne terminologi, der er meningsløs i denne sammenhæng.

Denne manglende logiske forståelse hos moderne semiotikere er uheldig, for så vidt som en ren tegnlære uden en kombinatorik, eller hvad man nu kunne kalde en logik, gør semiotik til et underligt tomt foretagende. Når semiotikken ikke angiver regler for tegns sammenføjning, så bliver en forståelse af tekster baseret på semiotikerens intuitive kompetence, og samtidig kommer tegnbegrebet alene til at bære alle pointer om betydning (se endvidere afsnit 7 om kompositionalitet)⁶.

4 DET TRIADISKE TEGN

Af hensyn til den videre fremstilling vil det være praktisk at huske på, hvad det Peirceske tegn er. Johansen og Larsen har denne korte præsentation:

Benytter vi Peirces terminologi, kan vi sige, at TEGNET i bred forstand består af tre sammenknyttede elementer: 1) *tegnet* i snæver forstand, også kaldet *repræsentamen*, dvs., det der repræsenterer, eller *står for*, noget andet; 2) *objektet*, dvs. det tegnet står for, det repræsenterede; endelig 3) den (mulige eller potentielle) *betydning* tegnet rummer; en betydning der eventuelt kan aktualiseres gennem oversættelse til et nyt *tegn*. Denne betydning kalder Peirce interpretanten

(Johansen og Larsen 1994:40)⁷

Ud over disse tre elementer havde Peirce også tidligt et begreb om tegnets grund, men senere spiller dette begreb ingen væsentlig rolle, heller ikke blandt moderne peircianere⁸. Peirce har forskellige kendte opdelinger af de enkelte dele af tegnet: Objektet deles i det umiddelbare og det dynamiske objekt, tegnet i indeksikalsk, ikonisk og symbolsk tegn, og endelig inddeles interpretanten i den umiddelbare, den dynamiske og den finale interpretant. Opdelingerne baseres først og fremmest på hans overordnede metafysiske kategorier: førstehed, andethed og tredjehed. Disse sidste vil jeg slet ikke diskutere, og de andre vil kun blive gennemgået i det omfang, det er nødvendigt for analysen.

Det bliver ofte fremhævet, at Peirces tegnbegreb er mere avanceret end Saussures, fordi det er treleddet, hvor Saussures blot har to led/sider. Men det er en sandhed med modifikationer. Med lidt god vilje kan man sige, at Saussures udtryks- og indholdsside svarer til tegn- og interpretantpolen⁹. Så må man spørge, hvilken rolle objektpolen spiller. Som vi så ovenfor, er det rimeligt, så længe vi snakker sprogsystem, kun at operere med tegninterne størrelser. Det er først i aktualiseret brug, at spørgsmålet om referenter kommer på tale. Peirce har derfor et problem, hvis de tre poler er uomgængelige i enhver beskrivelse af tegn, idet hans tegnbegreb da ikke dur til at beskrive sprog som system. Det, som strukturalismen netop vandt genklang på, var måske ikke så meget tegnbegrebet som, at det indlejres med nødvendighed i en større struktur af holistisk karakter. Dette systemiske aspekt fanges ikke ind i et tegnbegreb af Peirces art. Tegnet er en selvberørende atomistisk struktur (hvis vi for et øjeblik ser bort fra, at interpretanten kræver tilstedeværelsen af tegn udover det tegn, som befinder sig på repræsentamenpladsen). Det er ikke tydeligt, hvordan Peirces teori kan tilbyde noget som strukturalismen trods al kritik kunne, nemlig se tegn som indlejret i en større funktionel helhed.

Johansen og Larsen forsøger i *Tegn i brug* at syntetisere de to synsvinkler for både at opnå strukturalismens system og Peirces referent:

Et vigtigt træk ved [de symbolske tegn, IU] er, med en saussuresk formulering, at være *bestemt ved at være det, som de andre ikke er, altså differentielt bestemt*. Tegn i almindelighed, og specielt de symbolske tegn, rummer således en dobbelthed mellem et eksternt og et internt aspekt: på den ene side er de forbundet med det, de repræsenterer, nemlig objektet af hvad art det end er. På den anden side er både deres udtryks- og indholdsform også en funktion af deres indbyrdes differentiering

(Johansen og Larsen 1994:70 f.)

Det er en smuk løsning, men inkonsistent¹⁰. Syntesen henter ganske vist det bedste fra begge tegnbegreber, dvs. reference og system, men der er ikke tale om en reel sammentænkning. "Den interne differentiering" tillader ikke at betydning determineres via reference. Referencen til objektet ophæver virkningen (og nødvendigheden af) den systemiske difference¹¹.

4.1 BETYDNINGSTEORI ELLER EPISTEMOLOGI?

Som sagt har Peirces tegn tre poler: en objektpol, en tegnpol (repræsentationen-) og en interpretantpol. Objektet er ikke blot objektet lokaliseret i tid og rum (hvis og når der er tale om et konkret objekt). Peirce skelner mellem det umiddelbare objekt (koen som en mental repræsentation) og det dynamiske objekt (koen som fysisk objekt):

[A]ccording to Peirce, it is necessary to distinguish between the *immediate object* within the sign and the *dynamical object* outside it

(Johansen 1993:73)¹²

Spørgsmålet man må stille lyder: Nødvendigt for hvad? For semiotik? Nej, men for epistemologi, sådan som Peirce ser det. Semiotik må redegøre for, under hvilke betingelser noget er tegn, og for, hvordan det kommer til at betyde det, som det gør. Epistemologien er derimod orienteret mod at undersøge, på hvilken måde den information, vores sanser modtager (det umiddelbare objekt), fortæller noget om verdens beskaffenhed (det dynamiske objekt). Der ligger en stor opgave i at udsondre epistemologi og sprogteori, fordi de ofte er så intrikat forbundne, at ekstra opmærksomhed på deres forskellige mål er påkrævet.

Skellet mellem det umiddelbare og det dynamiske objekt svarer i virkeligheden til skellet mellem interpretant og objekt, snarere end Johansens for-

slag, at der er tale om to aspekter af objektpolen. Der er nemlig tale om repræsentationens aspektuelle modus: Det forhold, at noget repræsenteres under en given synsvinkel eller med fokus på bestemte aspekter (jf. fx Searle 1992).

Immediate object means the object as it [is] represented in and by a given sign, whereas the dynamical [...] object is the object which in some way determines the sign.

(Johansen 1993:73)

For:

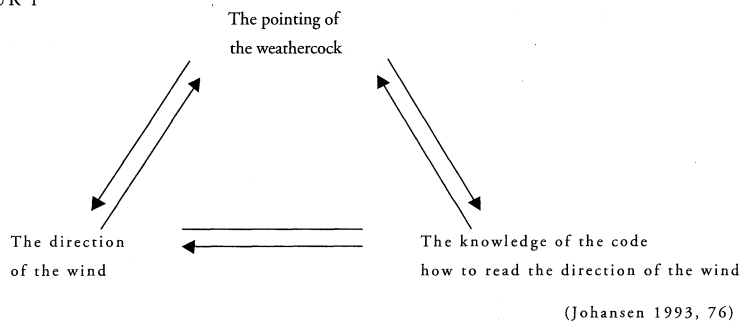
A portrait represents a picture of a person, and in this sense the immediate object is the object as represented *in* the sign (e.g., a face as it is represented in color and shape). If, however, the person represented exists (or has existed) independently of the picture [...], then that person would be the dynamical object of the portrait

(op.cit.:74)

I et billede synes der ikke at være plads til en interpretant, fordi fortolkeren må være ekstern i forhold til billedet som fysisk objekt. Men hvis billedet er et triadisk tegn, så må også interpretantpladsen være udfyldt. Det synes derfor rimeligt at sige, at det aspektuelle ved billedet, som er det umiddelbare objekt, er interpretanten. Men så er det dynamiske objekt det eneste, der kan besætte objektpladsen. Alternativet må være, at billedet er et tegn, og interpretanten er den forestilling, en betragter har, og objektet den virkelige person, billedet forestiller. Det ville splitte tegnet ad, så det ikke længere *er* en triade, men blot en formidler mellem et objekt og en forestilling.

Det er et problem for tegnteorien, at det er uklart, hvor tegnet befinder sig: i hovedet eller i den ekstramentale virkelighed? Hvis billedet (i eksemplet ovenfor) er tegn og ikke blot repræsentamen, så må interpretanten også være *i* billedet og ikke i den mentale akt, som opfatter det som billede. Hvis billedet er repræsentamen, så er tegnet kun en enhed inde i folks hoveder: Det er der, at objekt, repræsentamen og interpretant kan blive til en enhed. Men så er billedet slet ikke et tegn, men blot et ekstramentalt objekt (hvis man ikke er så fjollet at mene, at billeder kun eksisterer inde i folks hoveder, hvilket ville gøre det temmelig svært at købe og sælge billeder). Det samme gælder for det pædagogiske vejrhaneeksempel fra Peirce (CP:2.286) (se figur 1).

FIGUR 1

Hvor samles tegnet som en helhed bestående af en vejrhannes pegen, en vindretning og en viden om "koden" for vejrhanner? Ikke i den ydre virkelighed, for der kan den angivne viden ikke befinde sig. Ejheller i hovedet, for der stikker både vejrhannen og vindretningen udenfor. Et muligt svar ville være at lade alle tre være repræsenteret i hovedet: repræsentation af vindretning, repræsentation af vejrhane og interpretant. Så kunne man tale om ét tegn. Men det ville jo strengt taget være et u-perciansk tegn, bestående af tre repræsentamener (hvilket indebærer at tegnets trehed ville erstattes af en nihed: hvert tegn ville jo have hver deres interpretant og objekt!). Og det mentale tegn for vejrhannen ville ikke være tegn for vindretningen, da det ikke påvirkes af vinden, men af de mentale processer, som omgiver det. Det vil stadig være den virkelige vejrhannes opgave at lade sig påvirke. Jeg ser ikke umiddelbart nogen løsning.

4.1.1 INDEKSIKALITET?

Et område, hvor problemet med grænsedragning mellem erkendelsesteori og semiotik er både akut og tydeligt, er de indeksikalske tegn. Som bekendt skelnes der mellem de tre typer tegn ud fra relationen til objektet, så det indeksikalske tegn er relateret til sit objekt gennem nærhed/kausaltet, det ikoniske tegn gennem lighed og det symbolske tegn gennem regler eller love (jf. Peirce CP:2.291). Men spørgsmålet er, om indekser reelt er semiotiske tegn. Peirce har som bekendt også sproglige indekser (som *er* tegn) i klassen, som omfatter naturlige tegn og konstruerede mekanismer, men jeg udskyder spørgsmålet om homogeniteten af tegnklassen:

A weathercock is an index of the direction of the wind; because in the first place it really takes the self-same direction as the wind, so that there is a real connection between them, and in the second place we are so constituted that when we see a weathercock pointing in a certain direction it draws our attention to that direction, and when we see the weathercock veering with the wind, we are forced by the law of mind to think that direction is connected with the wind. The pole star is an index, or pointing finger, to show us which way is north
(Peirce CP:2.286)

Som det kan ses, så er begge indeksformer epistemologiske tegn, ikke semiotiske. Og hvorfor ikke semiotiske? Fordi der ikke er tilknyttet betydning til tegnet. Epistemologiske tegn er symptomer, naturlige tegn (i Grices forstand, (Grice 1957)) eller virkninger af kausale kæder, som mennesker kan bruge til at opnå viden om verden. Men det afhænger helt af vores mentale kapacitet og vidensniveau, hvornår og hvordan den slags tegn kan bruges af mennesker. Mennesker har sikkert alle dage kunnet bruge røg som tegn på ild, men det er først med avancerede fysiske teorier som baggrund, at spor i et tågekammer har kunnet opfattes som tegn på partikelbaner.

At jeg har brugt ordet tegn i betegnelsen "epistemologisk tegn" kunne en semiotiker tage som udtryk for uomgængeligheden af eller i det mindste muligheden for en semiotisk tilgang til fænomenet. Men mit simple svar er, at det ikke er alt man kan sige tegn om, der falder ind under semiotikkens gebet. Vi siger fx også om diverse fænomener, at de aflæses: Vi aflæser instrumenter, læser i kaffegrums etc. Dermed falder de ikke (end ikke perifert) ind under læsningens psykologi.

Det væsentligste argument for, at de peirceske indekser ikke er semiotiske tegn, er, at de ikke opnår deres epistemologiske værdi eller kvalitet som manifestation af en (skjult) påvirkning gennem en formmæssig kvalitet. Jeg tror, at det er absolut essentielt for semiotiske objekter, at deres betydning er af formmæssig karakter (jf. Stjernfelt (1992) for en nærmere redegørelse)¹³. Hvad som helst kan tælle som indeks (bevis) for, at nogen har brudt ind i et hus: et opbrudt vindue, fingeraftryk, en kam, en efterladt kamel etc. Men der er ikke nogen formmæssige kvaliteter, som giver disse indekser semiotisk betydning, selv om effekterne alle kan få betydning for opklaringen¹⁴.

Indekserne har intet tilfælles udover det nominelle. De kaldes indeksikalske tegn, fordi de kan bruges epistemisk til at fortælle noget om verdens til-

stand. I Peirces fremstilling er det oven i købet værre fat, fordi han under indekser også inddrager sproglige tegn (indeksikalske deiktiske størrelser som pronominer og visse adverbier, (CP:2.289)), som jo slet ikke er forbundet med deres objekt på samme måde, som vejrhansen er forbundet med vinden, men som til gengæld er semiotiske objekter qua betydningsbærere. Dette leder frem til spørgsmålet om, hvordan objekt og tegn er relateret.

4.2 OBJEKTETS DETERMINATION AF TEGNET

I en tidligere semiotikkritisk artikel (Ulbæk 1995b) undrede jeg mig over, hvordan tegnets enkelte dele egentlig forholder sig til hinanden. Den peirceske triade tegnes på mange måder. Fælles for dem alle er, at tegnets dele forbindes med streger. Hvad betyder nu de streger? Det kan synes som et banalt spørgsmål, men de må have en væsentlig funktion. For det må være dem (eller selvfølgelig de relationer, de symboliserer), som sikrer, at tegnets semiosis fungerer korrekt: Hvis objektet er en ko, tegnet et symbol ("ko"), så skulle interpretanten også gerne være det begrebslige indhold ('ko'). Det lyder ganske banalt, men er i virkeligheden fundamentalt: At forklare, hvorfor det hænger sådan sammen og ikke anderledes (som fx objekt: ko; symbol: "kat"; interpretant: 'hest'), er nemlig at levere svaret på semiotikkens forklaringspostulat: At betydning er tegn. Det er at præstere en egentlig betydningsteori.

Hvad er så svaret? I Johansen (1993) forsvares det synspunkt, at objektet *determinerer* tegnet, og i den forbindelse citeres Peirce for følgende:

A symbol is "determined by its object in that the thought which is determined by the symbol represents the symbol to be determined by its object"

Peirce cit. i Johansen 1993:57)

At symbolet determineres af objektet skyldes ifølge den peircianske analyse, at forholdet mellem tegn og objekt er et dyadisk forhold, og dyadiske forhold er kausale:

Just as the sign is a *first*, the object is a *second*, a correlate related to the representamen. Secondness, in Peirce's analysis of the categories, is characterized by the dyadic relationship of action and reaction, and so is the relationship between sign and object. On the one hand the sign indicates its

object [and, IU] forces the attention of the interpreter to it, and on the other the object influences or determines the sign

(Johansen 1993:73)¹⁵

Et væsentlige punkt er her, hvordan tegnteorien redegør for fiktive og abstrakte objekter. Dines Johansen antager, at skellet mellem umiddelbare og dynamiske objekter afklarer problemet:

[T]he object of a sign in general is an indicated, or designated, position that can be occupied by ontologically indifferent units, for example both by a camel and a phoenix
(Johansen 1993:82)

Her skal vi bemærke Peirces beskrivelse, som forekommer samme sted:

For although no phoenix really exists, real descriptions of the phoenix are well known to the speaker and his auditor; *and the word is really affected by the Object denoted*
(Peirce, i op.cit.:ibid., min kurs.)

Men dette er at gøre tegnteoriens objektpol intetsigende. Hvis man (i modsætning til Hjeltslevs og den strukturalistiske tegnteori)¹⁶ mener, at tegnbegrebet skal udvides med objekter for at genskabe forholdet til virkeligheden, så kunne Peirce i første omgang se ud til at udrede trådene. Men i det moment, at det objekt, som kan determinere tegnet, selv kan være "intramentalt", sendes man tilbage til udgangspunktet. At der eksisterer "real descriptions" af Fønix, gør ikke Fønix virkelig og i stand til at påvirke noget. Hvis det gjorde, ville skellet mellem fiktion og virkelighed forsvinde (der ville ikke være noget fiktivt: Hvis noget er benævnt, er det virkeligt). Og samtidig tillader teorien ikke, at vi opfinder fiktive figurer her og nu, hvis deres tegn er afhængige af, at der allerede skal eksistere "real descriptions". Men så kan fiktive figurer slet ikke introduceres. Skal vi skelne (ontologisk) mellem de fiktive objekter, der allerede er beskrevet, og de, som opfindes her og nu?¹⁷

Med denne redning af fiktionens mulighed ("This fact makes literature possible", op.cit., 82) stiller tegnteorien sig selv i et dilemma:

1. Enten er umiddelbare objekter baseret på dynamiske objekter, og så kan henvisningen til umiddelbare objekter ikke forklare fiktive objekter.

2. Eller også er umiddelbare objekter uafhængige af dynamiske objekter, og så er der gået inflation i tegnteorien: determinationen fra objektpolen til tegnpolen er intetsigende, når ikke-eksisterende objekter kan få kausal kraft.

For så vidt at dette dilemma er reelt, præsenterer det semiotikeren for en ubehagelig kendsgerning, nemlig at den tegnteori, der antages at have generel karakter, ikke kan redegøre for to helt afgørende træk ved ethvert tegn: At det kan repræsentere og misrepræsentere. Dog skal det siges til semiotikerens forsvar, at det også i den diskussion, der udspiller sig i analytisk sprogfilosofi, har vist sig at være en vanskelig sag, når betydningsteori skal være strikt naturalistisk (se for en oversigt: Cummins 1989). Semiotikere antager, at sagen har fundet sin løsning, i og med at Peirce differentierer objektpolen: dynamiske og umiddelbare objekter. Men dermed er vanskelighederne ikke overstået. I næste afsnit vil jeg gennem en analyse af relationen mellem interpretant og repræsentamen vise, at semiotikken, som den ser ud i dag, ikke er nogen betydningsteori, ikke fortæller noget om betydningens mulighedsbetingelser. Tegnteorien er blot en deskriptiv skitse af nogle af de komponenter, der synes at indgå, men måden, de interagerer på, giver ikke nogen forklaring på, hvad betydning er, eller hvordan den bliver produceret.

4.3 INTERPRETANTEN

Vi er begyndt at nærme os en forståelse af, hvorfor forventningerne til det semiotiske program ikke er indløst: Det at få blotlagt, at betydning består i en tegnkonfiguration, giver os ikke nogen forklaring på, hvorfor betydning eksisterer og har den karakter, den har. Men lad os nu se på forbindelsen mellem interpretanten og tegnet (repræsentamen). For så vidt parallellen til strukturalismens indholdsside holder, er denne forbindelse nemlig den vigtigste. Det er her tegnets betydning lægges frem:

Interpretanten ligger snublende tæt på, hvad vi intuitivt opfatter som tegnets *betydning*, og Peirce drager da også selv denne konklusion, når han i forbindelse med en yderligere underinddeling af interpretanten siger, at vi "først og fremmest bør udskille den umiddelbare interpretant, d.v.s. interpretanten sådan som den afsløres ved den korrekte forståelse af tegnet selv; det er den, vi sædvanligvis kalder tegnets *betydning*"

(Jørgensen 1993:24)

I det følgende vil jeg holde mig til den fortolkning, som Dines Johansen har fremført (Johansen 1993), idet han bedst har redegjort for de egenskaber, interpretanten har. De afgørende egenskaber, som jeg vil opholde mig ved, er 1) at interpretanten selv er et tegn; 2) at interpretantens forhold til tegnet (repræsentamenet) er en oversættelsesrelation.

4.3.1 INTERPRETANTEN ER ET TEGN

Peirce selv beskriver eksplicit interpretanten som tegn:

A sign, or representamen, is something which stands to somebody for something in some respect or capacity. It addresses somebody, that is, creates in the mind of that person an equivalent sign, or perhaps a more developed sign. *That sign which it creates I call the interpretant of the first object*
(Peirce CP:2.228)

Set fra et strukturalistisk synspunkt må det forekomme uforståeligt, at indholdsplanet selv er et tegn¹⁸. Jeg har ikke forsøgt mig med at inddrage Peirces ontologi (opdelingen af det værende i førstehed, andethed og tredjehed), men man kunne have valgt et typeskel, hvor tegnet (repræsentamenet) tilhører kategorien førstehed, og interpretanten er tredjehed. Men faktisk er tegnets tre poler, så vidt jeg har forstået, alle analyserbare som første-, andet- og tredjehed (Jørgensen 1993:27). Dvs. at repræsentamenpolen og interpretantpolen fundamentalt set er af samme ontologiske status.

Peirce betragter som sagt interpretanten som et tegn i sig selv. Men dens funktion bliver dermed sårbar over for følgende "homunculus"-argument. En homunculus er som bekendt et lille menneske. Dette begreb er indført til brug i tankeeksperimenter i bevidsthedsfilosofi på samme måde, som dæmoner er indført i diskussionen af termodynamikken (jf. Maxwells dæmon, se Gregory 1984:153 ff.). Spørgsmålet om bevidsthed inden for bevidsthedsfilosofi er stillet således: Kan vi forklare mentale egenskaber som resultat af non-mentale processer? Det omformuleres således: Mennesket er en intelligent enhed, men forståelsesprocessen kan ses som et samspil mellem intelligente dele, dvs. som et samspil mellem intelligente homunculi. Man kan da spørge, om disse dele kan nedbrydes til så små enheder, at de processer, som de udfører, bliver så simple, at de egentlig ikke er intelligente længere, men er mekaniske processer (se Dennett 1978 for den klassiske formulering).

Det, som interpretanten skulle have givet os, var en blotlægning af tegnets betydning. Men i stedet får vi et nyt tegn, som i så fald selv skulle interpreteres for at være tegn₁'s indhold. Hvis semiotikken vil undgå denne uendelige regres¹⁹, må den derfor indføre den intelligente homunculus, som ved, hvad interpretanten betyder, men konsekvensen af at indføre den intelligente homunculus er, at betydning ikke forklares, men forudsættes. *Interpretanten bliver altså en tom kategori og er dermed overflødig!*

Argumentet viser, hvor lang vej semiotikken har igen for at være en teori om semiosis. For indførelsen af homunculussen er blot at give forståelsesprocessen et navn. Det er en tom hypotese. Det næste skridt ville være at skille den ad for at se, på hvilken måde den fungerer. Det er i sig selv et forskningsprogram. I dag kaldes det kognitionsforskning (jf. Bernsen og Ulbæk 1993).

5 SEMIOSIS SOM OVERSÆTTELSE

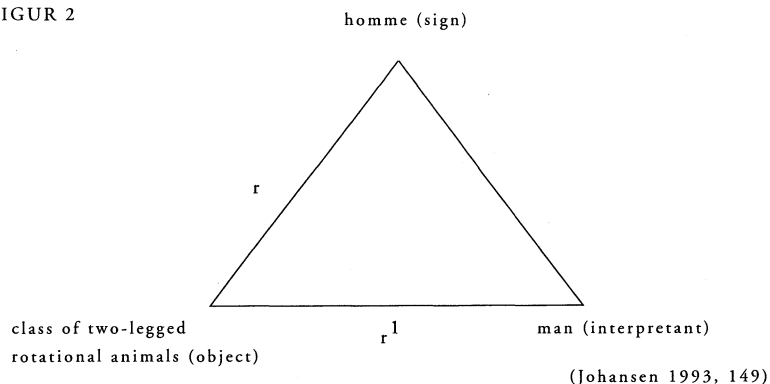
Jeg vil i dette afsnit koncentrere mig om interpretantens forhold til de to andre poler. Tegnet betegner et objekt for en interpretant. For betydnings-teorien er det afgørende, hvilken funktion interpretanten har. Interpretanten opfattes af Johansen som en *oversættelse* af tegnet og samtidig som et tegn i sig selv: "Later in this book we will see *translation* as the means to interpret and understand signs" (Johansen 1993:45).

Hos både Peirce og Johansen er betydningsteorien en oversættelsesteori. Om interpretantens rolle i oversættelsesprocessen siger Peirce således:

Suppose we look up the word *homme* in a French dictionary; we shall find opposite to it the word *man*, which, so placed, represents *homme* as representing the same two-legged creatures which *man* itself represents. By further accumulation of instances, it would be found that every comparison requires besides the related thing, the ground, and the correlate, also a mediating representation which represents the relate to be a representation of the same correlate which this mediating representation itself represents. Such a mediating representation may be termed an *interpretant*, because it fulfills the office of an interpreter, who says that a foreigner says the same thing which he himself says

((1.553) i Johansen 1993:149)

FIGUR 2

Dette citat indgår hos Johansen i en diskussion af om tegnet er firpolet, snarere end triadisk, idet begrebet *grund* synes essentielt. Den diskussion undlader vi, da det vigtige i denne forbindelse er hvad Johansen udleder om interpretantens forhold til de to andre poler:

In the quotation (1.553) the condition for one sign (here symbol) being another sign's (symbol's) interpretant is claimed to be the signs' identical representative function in relation to the object. In Fig. 29 [fig. 2, IU] this is indicated by r and r^1 . If these two relations are identical, then the two signs may serve as each other's interpretant, because they are extensionally equivalent ($r = r^1 \rightarrow S = I$, or $S = I \rightarrow r = r^1$)

(Johansen 1993:149)

Det er vigtigt at forstå at Peirce (og Johansen) mener ikke blot at beskrive en oversættelsesproces, men netop vil give os forklaringen på den almene tegnproces. Den amerikanske filosof David Lewis siger imidlertid, at oversættelse er noget der sker mellem to fuldgældige sprog, og at oversættelsesteori dermed ikke kan være en betydningsteori²⁰:

Semantic markers are *symbols*: Items in the vocabulary of an artificial language we may call *Semantic Markerese*. Semantic interpretation by means of them amounts merely to a translation algorithm from the object language to the auxiliary language Markerese. But we can know the Markerese translation of an English sentence without knowing the first thing about the meaning of the English sentence: namely, the conditions under which it would be true. *Semantics with no treatment of truth conditions is not semantics*. Translation into Markerese is at best a substitute for real semantics, relying either on our tacit competence (at some future date) as speakers of

Markerese on our ability to do real semantics at least for the one language, Markerese (Lewis 1983:190, sidste kurs. min)

Med Lewis' ovenstående argumentation in mente er det tydeligt, hvorfor beskrivelsen af oversættelsesprocessen ikke i sig selv er tilstrækkelig til at forklare betydning, idet betydning forudsættes og spiller en væsentlig rolle.

Det er her vigtigt at bemærke, at det er urimeligt at tale om oversættelse af noget som blot er repræsentamen, dvs. rent udtryk. I moderne logik svarer et tegns udtryksside til en ufortolket streng. En sådan ufortolket streng kan have en genskrivningsregel (dvs. hvis strengen er "man" så skriv "homme"), men kan ikke have en oversættelsesregel (dvs. hvis "man" betyder 'menneske' (denoterer mængden af alle mennesker), så oversæt det til "homme"). En ufortolket streng har ikke noget domæne, som den applikeres på. De manipulationer man foretager er rene syntaktiske operationer, som er tomme, fordi de ikke har nogen semantisk tolkning. Det er først når man opererer med en tolkning (dvs. tilordner udtrykkene en model, fx udtrykt i mængder og mængder af mængder), at der er en semantik svarende til, at et natursprogligt udtryk har et indhold. Da – og kun da – kan man tale om, at to udtryk er ekstensionelt ækvivalente (jf. Lewis). At antage at man har en teori for betydning alene fordi man har en oversættelsesrelation mellem to (ufortolkede) tegn, og disse specificeres relationelt til enten objekter eller klasse, er at springe en række mellemregninger over.

Andre har forsøgt at specificere disse mellemregninger, men det vil føre for vidt at forsøge at redegøre for det, som semiotikken forsømmer. En væsentlig teori er dog Donald Davidsons meningsteori baseret på sandhedsbegrebet, en sandhedskonditionel semantik, (jf. Engel 1991:118-141). Hvis en sandhedskonditionel semantik (som også Lewis ovenfor plæderer for) lader sig gennemføre og giver en systematisk redegørelse for sprog, så er dens kendetegn, at den ikke forudsætter meningsbegrebet, men forklarer det via at specificere de betingelser, hvorunder en sætning er sand (for en diskussion af dette, se fx Lakoff 1987: kap. 15). For nærværende er det blot vigtigt at påpege, at sandhedsbetingelsessemantik i modsætning til semiotikken dog er opmærksom på det problematiske i at forklare betydning.

Jeg er derfor ikke enig med Dines Johansen i hans indledning til kapitlet om interpretanter:

[E]ven if the basic idea of the interpretant, that of an *interpretation* or translation of one sign into another sign, is easy to state and even if it seems to have immediate plausibility, it is difficult to explain specifically, and difficult to make clear its consequences for a theory of meaning

(Johansen 1993:145)

Johansens forbehold må styrkes: Plausibiliteten er *kun* umiddelbar og konsekvenserne for en betydningsteori er let at udrede: ingen konsekvenser²¹.

Der kan peges på andre problemer. En menneskelig oversætter vil sandsynligvis søge at fastholde meningsmæssig synonymi i sin oversættelse ($S=I$, som markeret ovenfor). Men for tegnet er det en uinteressant oversættelse. For det første betyder det at relationen mellem interpretant og objekt og mellem tegn og objekt er den samme ($r=r'$). På den måde bliver den ene relation overflødig, blot en fordobling af den anden. For det andet er de to tegn hinandens interpretanter, som det præciseres. Men de to tegns gensidige henvisning gør forklaringen tom. Overflødig eller tom... det er ikke nogen heldig udvikling. Man kunne derfor prøve at vælge tegnet og interpretanten som værende forskellig ($S \neq I$). Det falder dog til jorden af den simple grund, at interpretantens fortolkning af tegnet er arbitrært hvis man ikke kan specificere, hvordan objektet styrer relationerne til henholdsvis tegn og interpretant forskelligt. Jeg kan ikke forestille mig nogen systematisk og principiel grund til, at det skulle forholde sig således.²²

6 SEMIOTIK SOM KOGNITIONSFORSKNING?

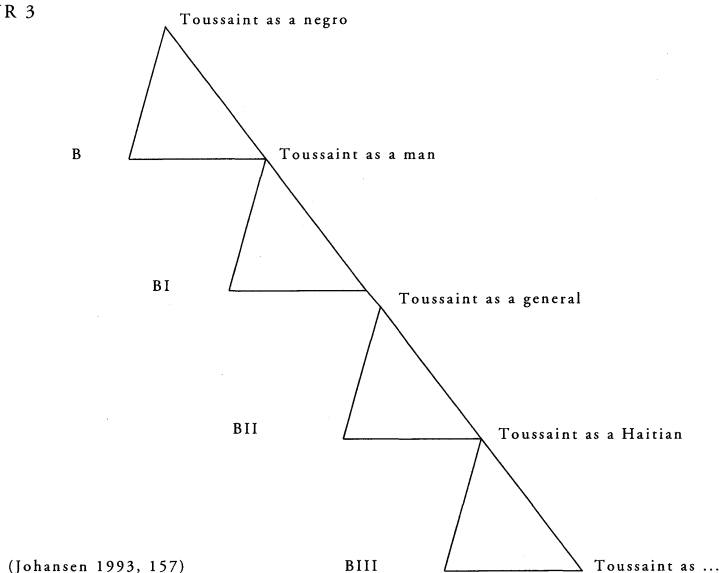
Peirces beskrivelse af interpretanten kunne tyde på, at hans semiotik ikke er en betydningsteori, semiosis, men en lære om tænkning, en spekulativ kognitiv teori. Det følgende citat peger i den retning:

Let us suppose, for example, that Toussaint is thought of, and first thought of as a *negro*, but not distinctly as a man. If this distinctness is afterwards added, it is through the thought that a *negro* is a *man*; that is to say, the subsequent thought, *man* refers to the outward thing by being predicated of that previous thought, *negro*, which has been had of that thing. If we afterwards think of Toussaint as a general, then we think that this negro, this man, was a general. And so in every case the subsequent thought denotes what was thought in the previous thought

(Peirce cit. i Johansen 1993:157)

Dines Johansen lader dette være en række semiosis'er, hvor de forskellige interpretanter er propositionelt udtrykt: 'Toussaint as a negro', 'T. as a man', 'T. as a general' etc., (op.cit., ibid., se figur 3)²³.

FIGUR 3

Jeg synes, Johansens tolkning af Peirce er urimelig. Peirce forsøger snarere at eksemplificere syntetisering af en række allerede givne betydningselementer til tanker ("the thought that a *negro* is a *man*"). Semiosis er derimod at få at vide, hvad Toussaint, negro, man etc. betyder. At tænke at Toussaint er en neger ved at danne propositionen "Toussaint er en neger" er at prædikere noget om Toussaint gennem brug af et egennavn som argument og "er_en_neger" som prædikat. Hvis dette skulle forstås som semiosis, så er det snarere at give en redegørelse for, hvordan objektet determinerer (i den forstand, vi tidligere har diskuteret dette, jf. ovenfor), at denne prædikation kommer i stand i forhold til dette subjekt. Dines Johansen foreslår, at de forskellige interpretanter i eksemplet uddrager forskellige umiddelbare objekter (dvs. aspekter af Toussaint som reelt, dynamisk objekt):

[T]he signs and interpretants stand in the same relation to the object, and the interpretants function as specification of the object's attributes or characteristics
(Johansen 1993:158)

Jeg er for så vidt ikke uenig, da det netop er forskellige aspekter ved Toussaint, man prædikerer ved at udskifte "er en neger" med "er et menneske". Spørgsmålet er blot: hvordan? Hvis interpretanten styrer prædikationen ubegrænset (dvs. udpeger umiddelbare objekter), så kan vi jo uhindret sige, at Toussaint er hvid, og få adgang til det umiddelbare objekt som et attribut ved denne. Men så har vi jo klausulen om, at objektet determinerer tegnet:

If the object was an existent, historical figure such as Toussaint or Richard III, it has a double function: It determines the sign (it is its cause), and it is the final outcome of the process of interpretation

(Johansen 1993, 158)

Hvis dette ikke er tænkning, men semiosis, så implicerer det, at prædikationen, at Toussaint er hvid, ikke er meningsfuld. Hvis det er tænkning, er den blot falsk. Men den er blot falsk! Vi kan godt forstå, hvad udtrykket ville betyde, hvis det blev tillagt personen. Ergo er det tænkning, ikke semiosis. Ergo er der tale om kognitionsforskning, ikke semiotik!²⁴

7 KOMPOSITIONALITET

Nu er det sådan med den peirceske tegnteori, at den opfatter alt som tegn. Grundet pladsnød vil jeg ikke kritisere en sådan pansemiotik (men se Ullbæk 1995b). Men jeg vil her gribe fat i det forhold, at skellet mellem fx tegn og tekst ophæves i den peircianske tradition. Her er en tekst også et tegn:

Peirce ville således have betragtet Aarestrups digt som et enkelt tegn. Peirce bruger altså ubekymret betegnelsen tegn om fænomener, som de strukturelle sprogvidenskabsmænd ville opdele i tegn og tekster

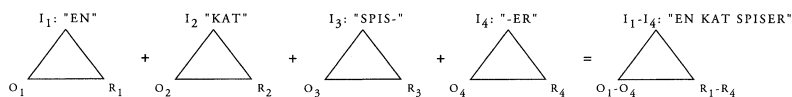
(Johansen og Larsen 1994:150)

Det kan der være mere eller mindre gode grunde til at gøre. Der er i hvert fald den gode grund, at kategoriseringen af komplekse betydningsprodukter som enkelttegn fremhæver teksters enhed. At putte betydningsprodukter ind i den triadiske trekant rejser dog det problem, at man må gøre rede for, hvordan de enkelte deltegnets betydning kombineres.

Lad os køre et simpelt eksempel langsomt igennem for at finde ud af, om semiotikken har et svar på tegns kombination. Hvordan kommer "en

kat spiser" til at betyde, at en kat spiser? Det, der skal demonstreres, er, hvordan fire triader, "en", "kat", "spis-", "-er" bliver til en resulterende triade: "en kat spiser" i overensstemmelse med Peirces opfattelse (se figur 4).

FIGUR 4

For at starte forfra: hvordan syntetiseres "en" og "kat" til nominalledet "en kat"? Hvis vi tager triaden "en" og triaden "kat", så er objektet for tegnet "en" 'en', men hvad er det? Hvad slags objekt er det, som representamenet "en" determineres af. Det har vist ikke noget svar. Da leddet "en kat" i andre (ikke-semiotiske) sammenhænge betyder noget i retning af, at et element, lige meget hvilket, skal tages ud af mængden af de elementer, der er katte, så synes den ubestemte artikel at være en slags eksistensoperator, som knytter et element til sig: $_x$. Dette x er en kat, og den spiser. Der knyttes altså to prædikater til en entitet, nemlig at den er element i mængden af katte, herunder den delmængde, der spiser: $_x$ (x er en kat og x spiser). Gennem logisk analyse har vi dermed fået en samlet proposition, der oversætter den natursproglige sætning, så vi kan se både, hvad den betyder (givet en modelteoretisk fortolkning af udtrykkene, jf. ovenfor), og hvordan elementerne i sætningen samlet giver denne betydning²⁵. Det sker ikke i triaderne. Her er der ingen brugsanvisning på, hvordan objektet "en" kobles med objektet "kat", så det bliver til ét samlet objekt "en kat". Dels ved vi ikke, hvad objektet 'en' er, dels ved vi ikke, hvordan to enkelttegn bliver til et, og endelig ved vi ikke, hvordan det samlede tegn ser ud: Hvad er forskellen på triaden "kat" og triaden "en kat"? Der mangler ganske simpelt en opskrift på, hvordan en given kombination fungerer, og hvordan kombination fungerer generelt. I modsætning hertil så angiver den logisk semantiske analyse, uanset dens øvrige begrænsninger, faktisk en metode, der er generel. Den forklarer, hvad der forstås ved betydningen af den ubestemte artikel i forhold til et appellativ, og hvordan leddet indgår i kombination med prædikater, så det bliver muligt at tilskrive det samlede udsagn en sandhedsværdi. Vi vil kunne analysere ikke bare "en kat spiser", men også "en kat løber", "en hund sover" osv. (med de kendte begrænsninger for logisk analyse).

Det foregående er sagt med henblik på den semiotiske analyse af det sproglige tegn. Det er karakteristisk, at semiotikken ikke har fulgt hverken den sprogfilosofiske eller lingvistiske analyse over tegnniveauet. I den forstand er semiotikken en atomteori uden en kemi, dvs. uden forklaring på, hvordan tegnene kombineres til "stortegn". Den fejlagtige fokusering på tegnet frem for sætningen får konsekvenser for bla. det semiotiske projekt, der kalder sig biosemiotik (jf. Hoffmeyer 1993, Ulbæk 1995b for en kritik). Det, man skal interessere sig for i betydningsdannelse, er nemlig ikke, om der kan eksistere isolerede tegn for andre levende organismer end mennesket, men om de kan håndtere propositioner. Og det er en anderledes kognitiv sag end det, man kan forvente, gærceller kan klare.

8 KONKLUSION

I det foregående har jeg koncentreret mig om at undersøge semiotikken som betydningsteori, dvs. om den qua tegnteori også har en betydningsteori. Jeg har fundet, at den er mangelfuld både i den strukturalistiske og den peircianske variant. Da betydningsteori sådan set er grundlaget for semiotikken, kunne man principielt vælge at forholde sig agnostisk til semiotikkens andre postulater (jf. den indledende liste). Men selv hvis semiotikken havde en betydningsteori, så måtte både eksistens- og ekstensionspostulatet betragtes med skepsis. Jeg er efterhånden kommet til den opfattelse, at semiotikken har sit udgangspunkt i en tegnteori funderet i beskrivelse af det menneskelige sprog, og at beskrivelsesapparatet bliver mindre og mindre adækvat, jo længere væk man kommer fra det, det være sig inden for den menneskelige sfære (diverse kultursemiotikker, filmsemiotik etc.) som ud i en bredere zoo- eller biosemiotik. Som læseren kan regne ud, vil det ikke blive uddybet her (for mere uddybning, se Ulbæk 1991 og 1995c).

Jeg har undladt at tage stilling til katastrofisk semiotik, grundet pladshensyn. Denne teori synes selv at blive forbundet med en tegnteori (med Peirce i Thom 1986, og med både Peirce og Greimas i Brandt 1995). For så vidt "katastroferne" blot er matematiske modeller, er denne forbindelse forståelig, da de beskrevne former ikke i sig selv er betydningsfænomener. Det betyder, at katastrofisk semiotik selv er nødt til at frigøre sig fra de anførte problemer, hvis den skal være et alternativ til de to andre semiotikker. Indtil det sker, synes vi at stå i den situation, at semiotik faktisk ikke har nogen forklaring på det fænomen, der om noget har fænet sindene i

de seneste femogtyve år, særlig inden for humaniora. Man kunne vælge at betragte sagen som Sperber og Wilson gør i deres *Relevance*.

The recent history of semiotics has been one of simultaneous institutional success and intellectual bankruptcy

(Sperber og Wilson 1986:7)²⁶

NOTER

1. Analogien er fysikkens grundlæggende teorier. Her har man ligefrem begrebet "Teorien om Alting" ("Theory of Everything", TOE, jf. Mukerjee 1996).
2. Den af Gall Jørgensen valgte formulering kunne pege på semiotikken som en almen filosofisk bestræbelse af kantiansk art ("betydningsproduktionens mulighedsbetingelser"). Det ville dog være en forkert karakteristik. Det forekommer mig, at den først og fremmest vil være videnskab. Men der forekommer en filosofisk komponent i semiotikken, både qua dens forbindelse til Peirce, Derrida etc., og fordi betydningsteorien er et spekulativt eller filosofisk ærinde.
3. Dette redegøres der udmærket for i Johansen 1993 (p.7).
4. Dines Johansen har i øvrigt den væsentlige bemærkning, at Hjeltslevs procedurer, fx kommutation, baserer sig på sprogets referentielle aspekter, og at den formelle beskrivelse ikke slipper den substantielle side: "[T]he cornerstone of Hjeltslev's analytic procedures, the commutation test, rests on the referential aspect of language" (Johansen 1993:45). Og: "[A]s concerns semantics, the restrictive sign conception, according to Hjeltslev's own definition, is not sufficient, since language *usage* – according to Hjeltslev, a substance phenomenon – is the starting point for this analysis" (Johansen 1993:45).
5. Jeg fristes her til at korrigere Gall Jørgensen: Fortolkningen må da være betydningsprocessen og ikke produktionen af betydning. Dette er en mindre ting, men det peger måske på, at vi lever i en dynamisk tid, hvor processer er in, produkter out.
6. At jeg betoner logik fremfor syntaks, skyldes, at vi snakker om tegnets indholdsside.
7. Man bedes bemærke den tvetydighed, der opstår til sidst i citatet, hvor det ikke er klart, om oversættelsen sker til et repræsentamen eller et nyt triadisk tegn.

8. Spørgsmålet er, om ikke grund og umiddelbart objekt er sammenfaldende, jf. følgende sammenstilling: "Tegnet står for noget, dets objekt. Det står for det objekt, ikke i alle henseender, men i henseende til en art idé, som jeg nogle gange har kaldt repræsentamentets grund (2.228) [...]" (Johansen og Larsen 1994:41). Og: "Immediate object means the object as it [is] represented in and by a given sign, whereas the dynamical [...] object is the object which in some way determines the sign" (Johansen 1993:73).

9. Hvis dette kan hævdes med en vis ret, så falder Gall Jørgensens begrundelse ovenfor bort for, at Peirce skulle være mere interessant for fortolkningsvidenskaberne end Saussure, for det er jo også på tegnets indholdsside at betydningen befinder sig. Det kan så kun være, fordi Peirce knytter særlige bestemmelser til interpretanten at denne hævder sig. Under alle omstændigheder tror jeg ikke, nogen af tegnbegreberne har noget særligt at sige fortolkningsvidenskaberne, jf. denne artikel og Ulbæk 1995b.

10. Der er muligvis også tale om en generationsforskel, hvor den ældre semiotiker med rod i strukturalismen ikke helt vil kaste denne over bord. I Hans Mark Roeds anmeldelse af *Dialogical semiosis* (Roed 1993) slutter Roed af med at fundere over nytten af sammentænkningen af strukturalisme og peircianisme: "I forhold til en semantisk og kommunikativ analyse, hvad er det da for mangler ved den Peircianske semiotik, som den strukturelle tilgang skal afhjælpe?" (Roed 1993:144).
 Her er jeg enig med Johansen (og Larsen) i, at systemet ikke følger af det peirciske tegn, og at det synes om ikke nødvendigt, så dog frugtbart for en lingvistisk teori for naturlige sprog.

11. Der er en parallel problemstilling i den analytiske sprogfilosofis skel mellem betydning og reference (fra Freges distinktion mellem Sinn og Bedeutung, (Frege 1952)). Men hvor rollerne i analytisk filosofi er klart skilt ud, så synes det her som om, reference og differentiering skal bidrage til samme komponent, nemlig betydningen slet og ret.

12. Skellet mellem umiddelbart og dynamisk objekt er ikke aktuelt for symboler: Symboler baserer ikke deres betydning på det umiddelbart sansede. Perceptet af Kurt er med nogen ret et umiddelbart objekt, tegnet "Kurt" ikke. Det giver slet ikke nogen mening at sige, at det er relateret til Kurt i en given situation. Det kan bruges om Kurt i enhver situation og uafhængigt af, om han overhovedet har en perceptuel gestalt. Propriet Kurt forholder sig ikke anderledes end appellativerne, fx "grønsag" eller "superstreng", hvor det for det sidste vil være absurd at tilordne det en række percepter.

13. Peirce selv betoner betydning som form (jf. Johansen 1993:59). I så fald svarer hans analyser ikke til hans definitioner.

14. Semiotikere bliver nogle gange snydt af de polysemiske aspekter, der er i udtryk som tegn, mening og betydning. En søgen efter "livets mening" er ikke et semiotisk projekt, selv om ordet "mening" optræder. Det følgende eksempel taler (stort set) for sig selv: "Diskursen er selv en type *handling*, og den kan derfor repræsenteres i en *narrativ struktur*. madopskrifter med vejledning der *fortæller* hvordan man laver mad, bordskik der *fortæller* hvordan man bærer sig ad ved bordet, information om sund og usund spisning der *fortæller* om de efterfølgende kropsprocesser, dåsemad med brugsanvisning der *fortæller* om vejen fra dåseåbner til kasserolle, osv." (Johansen og Larsen 1994:232, forf. kurs.).

Men at der er en narrativ struktur i "Vinden fortæller om Valdemar Daae og hans døtre" skyldes jo ikke vinden, men at det er et eventyr, lige så lidt som det er en narrativ struktur i skinnernes syngen, der *fortæller* at der kommer tog (bordskikseksemplet er af denne art). Eller anbefaler forfatterne måske, at arkæologerne begynder at læse litteraturvidenskab, fordi køkkenmøddingerne *fortæller* om livet i stenalderen?

15. Man må gå ud fra, at alle tegnets tre dyader er bestemt gennem denne kausale aktion-reaktion, hvilket gør logikeren Peirce til psykologist – imod dennes anti-psykologisme.
16. Jf. at kap. 1 om netop denne teori i Johansens bog hedder "Signs without worlds", se endvidere op.cit.:51-52.
17. Grunden til præciseringen af problemets ontologiske aspekt er, at det spiller en rolle i en kultur, om en fiktiv figur er almen gods eller lever et døgnflueliv. Det er ontologien, der må være på plads i denne sammenhæng.
18. Så vidt jeg kan se, kan man faktisk opnå, at tegnet er en opdeling af tegn på alle tre pladser: Det umiddelbare objekt som en tegn-intern repræsentation af det dynamiske objekt, repræsentamenet repræsenterer objektet, og interpretanten som en oversættelse af tegnet er selv et tegn. En rigtig treenighed! I den strukturalistiske "ontologi" er både udtryk og indhold begge mentale størrelser, men de er dog væsensforskellige, dvs. tilhører forskellige typer af tegnets virkelighed. Dette gælder dog ikke den dekonstruktivistiske variant (for en kritik, se Ulbæk 1982).
19. Denne regres skal skelnes fra begrebet om den uendelige semiosis (se Jørgensen 1993:25). Den sidste behøver ikke være skadelig, hvis den blot implicerer, at man kan blive ved med at tale om en given begivenhed. Nogen kan som bekendt!
20. Artiklen, 'General semantics', hvorfra dette udsagn er hentet er møntet på de semantiske bestræbelser inden for transformationsgrammatikken i tresserne, hvor man tildelte udtryk (især ord) semantiske markører/semantic markers.

21. Tegnteorien tager det som naturligt udgangspunkt at noget som tegn spiller en essentiel rolle for en korrekt forståelse af betydning. Men at det ikke behøver at være tilfældet kan ses af de udvidelser af sandhedsbetingede teorier, der faldbydes. Visse former for muligverdenssemantik tager afstand fra enhver form for repræsentationel forståelse af mening, men konstruerer den som matematiske funktioner mellem mulige verdener (jf. fx Stalnaker 1984).
22. Hvis man kigger frem til næste figur (figur 3), så vil man se et eksempel på S forskellig fra I, men det *må* være en lapsus. Det kan ikke være rigtigt, at "Toussaint as a man" kan være repræsentamen for "Toussaint as a negro", selv om de begge er relateret til samme umiddelbare objekt. Men det illustrerer meget godt det umulige i forehavendet.
23. 'Toussaint as a negro' er ikke en fuld proposition og dermed ikke i Freges forstand en tanke. Dette spiller ikke nogen rolle her.
24. Om figur 3 skal man i øvrigt bemærke sig, at skønt der er tale om associative indfald fra den ene tanke til den næste, så giver figuren indtryk af at være en systematisk fremadskriden i lighed med en tilsvarende analyseret bevægelse fra percept til perceptuel dom (Johansen 1993:80, fig. 16). Men det er ikke tydeligt, hvilken mekanisme der ligger bag bevægelsen fra første udsagn til det sidste.
25. Der mangler en opløsning af tempus, men det kræver en særlig tidslogik ud fra den udvidelse af prædikatlogikken af første orden, som kaldes modallogik. Denne finesse undlades (af hensyn til mig selv: jeg er ikke logiker). Endvidere optræder "spiser" her intransitivt. Og kompositionaliteten kan demonstreres flottere i Montague-semantikken, men det er unødvendigt for at demonstrere pointen (se Cann 1993).
26. Jeg takker redaktørerne Iben Stampe Sletten og Marianne Johansen for konstruktiv kritik og omhyggelig gennemgang af det oprindelige manus. Desuden tak til Simo Køppe for kommentarer og til Peter Widell for kommentarer og kommaer.

L I T T E R A T U R

- Andersen, Peter Bøgh (1990): *A Theory of Computer Semiotics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Audi, Robert (red.) (1995): *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bernsen, Niels Ole og Ib Ulbæk (1993): *Naturlig og kunstig intelligens*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

- Brandt, Per Aage (1994): Forord: Hvad er semiotik?, i Dinesen 1994, 7-10.
- Brandt, Per Aage (1995): *Morphologies of Meaning*. Århus: Aarhus University Press.
- Buhl, Claus og Henrik Dahl (1993): *Marketing & semiotik*. København: Akademisk forlag.
- Cann, Ronnie (1993): *Formal Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cummins, Robert (1989): *Meaning and mental representation*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Dennett, Daniel C. (1978): *Brainstorms*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Dinesen, Anne Marie (1994): *Grundbog i semiotik*. København: Akademisk forlag.
- Engel, Pascal (1991): *Norms of truth*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Finneman, Niels Ole (1994): *Tænke, sprog og maskine*. København: Akademisk forlag.
- Fodor, Jerry A. (1981): *Representations*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Foucault, Michel (1970): *The order of things*. London: Tavistock.
- Frege, Gottlob (1952): On sense and reference. I Geach, Peter T. og Max Black (red.): *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*. Oxford: Blackwell. Ty. org. 1892.
- Gordon, Ian E. (1989): *Theories of visual perception*. Chichester: John Wiley.
- Gregory, Richard L. (1984): *Mind in science*. Harmondsworth: Penguin.
- Grice, Paul (1957): Meaning. *Philosophical Review*, 66, 377-388.
- Harris, Roy (1987): *Reading Saussure*. London: Duckworth.
- Hoffmeyer, Jesper (1993): *En snegl på vejen. Betydningens naturhistorie*. København: Munksgaard/Rosinante.
- Johansen, Jørgen Dines (1993): *Dialogical semiosis*. Bloomington: Indiana University Press.
- Johansen, Jørgen Dines og Svend Erik Larsen (1994): *Tegn i brug*. København: Amdana.
- Jørgensen, Keld Gall (1993): *Semiotik*. København: Gyldendal.
- Knudsen, Anne (1989): *En ø i historien*. København: Basilisk.
- Lakoff, George (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press.
- Larsen, Svend Erik (1994): Semiotics. I Asher, R. E. og J. M. Y. Simpson (eds.): *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon Press. 321-332.
- Lewis, David (1983): General semantics. I David Lewis: *Philosophical Papers vol 1*. Oxford: Oxford University Press. 189-232.
- Martin, Robert M. (1987): *The Meaning of Language*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Mukerjee, Madhusree (1996): Explaining everything. *Scientific American*, 274 (1), 72-78.
- Passingham, Richard (1982): *The Human Primate*. Oxford: W. H. Freeman.
- Peirce, Charles S. (1986): Logic as semiotics: The theory of signs. I Innis, R. E. (ed.): *Semiotics. An Introductory Anthology*. London: Hutchinson. 4-23.
- Peirce, Charles S. (1965): *Collected Papers of Charles Sanders Peirce vol 1-2*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

- Rasmussen, Michael (1992): *Hjelmslevs sprogteori*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Roed, Hans M. (1993): Anmeldelse af Jørgen Dines Johansen: *Dialogic Semiosis. An Essay on Signs and Meaning*. I *Kog K 75*, vol. 21 (1), 140-144.
- Saussure, Ferdinand de (1983): *Course in General Linguistics*. London: Duckworth.
- Schultz, Majken (1990): *Kultur i organisationer*. København: Handelshøjskolens forlag.
- Searle, John R. (1992): *The Rediscovery of the Mind*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Sperber, Dan og Deirdre Wilson (1986): *Relevance*. Oxford: Blackwell.
- Stalnaker, Robert C. (1984): *Inquiry*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Steffensen, Bo (1991): *Fiktion som teksthandling*. København: Akademisk forlag.
- Stjernfelt, Frederik (1992): *Formens betydning*. København: Akademisk forlag.
- Thom, René (1986): From the icon to the symbol. I Innis, R. E. (ed.): *Semiotics. An Introductory Anthology*. London: Hutchinson. 275-291.
- Timpanaro, Sebastiano (1975): *On Materialism*. London: NLB.
- Ulbæk, Ib (1982): Fra semiotik til materialistisk sprogteori. *Philosophia*, 10 (1-4), 66-141.
- Ulbæk, Ib (1991): Fluernes herre: Nogle bemærkninger til semiotikkens tegnbe- greb. *Almen Semiotik*, nr. 4, 146-153.
- Ulbæk, Ib (1995a): Bemærkninger til Saussures sprogteoretiske holisme. Unpubl. manus.
- Ulbæk, Ib (1995b): "Semiotics ain't dead, it just smells funny". Unpubl. manus.
- Ulbæk, Ib (1995c): Er billeder sprog? Unpubl. manus.
- Walker, Stephen (1983): *Animal thought*. London: Routledge and Kegan Paul.